

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Närtuna kyrkoanläggning är vackert belägen på en sydsluttning med utsikt över det omgivande öppna landskapet. Dalgången nedanför kyrkan var en del av den så kallade Långhundraleden som in på 1500-1600-talet var en sjöfartsled mellan Uppsala och Östersjön. Kyrkoanläggningen består av kyrka, kyrkogård och bårhus. Dessutom finns ett relativt nybyggt församlingshem nordväst om kyrkan, en långsmal byggnad med sadeltak och faluröda fasader. Norr om kyrkan ligger prästgården, ursprungligen uppförd 1827 och klädd med oljemålad panel. Prästgården tillhör inte kyrkan idag. Närtuna skola samt klockarbostad ligger avskilt från kyrkoanläggningen något hundratal meter norrut.

Närtuna är en bygd där jordbruket fortfarande dominerar landskapet med ett flertal stora gårdar och säterier. Många gårdar ligger kvar i förhistoriska lägen och det finns stora mängder fornlämningar i trakten.

2.2 Kyrkan

Kyrkan är stor, reslig och har intressant och delvis ovanlig byggnadshistoria. Kyrkan är byggd i ett flertal etapper, de sista murarna kom till omkring år 1500, senare under 1500-talets slogs valv och därefter är murverken oförändrade. I huvudsak är murarna av gråsten, tegeldetaljer finns i tornets övre del och på vanliga ställen som gavelrösten, muravslutningar och fönster- och dörrömfattningar. Exteriören är sedan år 1871 spritputsad och avfärgad i gult med vita slätputsade omfattningar kring fönster och dörrar samt detaljer. Skiffertak lades på 1920-talet. Att kyrkan är putsad ger den ett mer sentida klassicistiskt uttryck än om den hade haft synliga medeltida gråstenmurar. Samtidigt visar byggnadssätt, proportioner samt detaljer som till exempel blinderingar i tornet tydligt det medeltida ursprunget.

Kyrkan har idag salskyrkoplan. I söder finns vapenhus, på norra sidan sakristia samt en utbyggnad i trä som fungerar som torntrappa och i väster torn.

Närtuna kyrka har föregåtts av en träkyrka. Tornets nederdel och sakristian är de äldsta byggnadsdelarna och är uppförda till den träkyrka som föregick nuvarande kyrka. Tunanamnet vittnar om att det funnits en försvarsanläggning. Tornet är byggt som försvarstorn vilket framgår bland annat av ingången högt upp på norrsidan som ursprungligen bara var åtkomlig från stege som lätt kunde dras in. Tornet och träkyrkan kan vara byggt i slutet av 1100-talet eller omkring 1200. Tornet avslutas sedan 1790-talet uppåt av en lanternin i trä målad i vitt och brunt. Tornets nedre takfall är täckt av skiffer och det övre av kopparplåt. Även sakristian är byggd före nuvarande långhus vilket syns på rester av den gamla murade gaveln mot söder och på hur långhuset murats över sakristian. Sakristian är enkelt utförd under sadeltak och med gråstenmurar utan dekor. Fönstret mot öster är troligen oförändrat sedan det togs upp 1675.

Långhuset av sten har antagligen byggts under 1200-talets sista årtionden eller kring år 1300. Ursprungligen torde ha funnits ett smalare romanskt kor men i slutet av 1400-talet eller omkring år 1500 har koret utvidgats och kyrkan fått salskyrkoplan med kor lika högt och brett som långhuset. Vapenhuset är byggt framför sydportalen i början av 1500-talet. I gaveln finns enkla blinderingar. Tegelvalvet slogs på 1750-talet efter en anmärkning vid visitation om att valv saknades. Taket är ett sadeltak som likt övriga tak är täckt med skiffer. Vapenhuset utgör

kyrkans enda ingång. Sedan 1949 - 1950- års restaurering finns dopkapell med nyanskaffad dopfunt mitt för ingången i västra delen av långhuset.

Fönstren är rundbågiga och har bågar av gjutjärn, de fick sitt nuvarande utförande vid en restaurering 1896. Likt många medeltidskyrkor fick Närtuna fönster på norrsidan först på 1700-talet då ett fönster togs upp i mellersta travéen. I västra travéen togs fönstret upp först 1896.

Närtuna kyrkas byggnadshistoria är särpräglad, medan interiören har genomgått en utveckling som är ganska typisk för de medeltida landsbygdskyrkorna. Nuvarande tegelvalv slogs omkring 1570 efter en brand och ersatte då troligen tegelvalv slagna i samband med att koret förstörades. På 1700-talet tillkom snickerier som bänkar och läktare. År 1797 byggdes predikstol samt ny altaranordning och på 1820-talet ny orgel. År 1896 genomfördes en restaurering i tidens smak, nya öppna bänkar byggdes, befintlig predikstol och altaranordning togs bort och ersattes av arbeten i nygotisk stil och en medeltidsimiterande kalkmålning gjordes på väggar och valv. Interiören fick sitt nuvarande utseende vid en renovering 1949-1950 som till stor del syftade till att återställa 1896 års förändringar. Sluten bänkinredning anskaffades åter, predikstolen och altaruppsatsen från 1797 sattes åter på plats och kalkmålningarna täcktes över.

Kyrkorummet har idag en ljus och öppen karaktär med tydliga klassicistiska inslag, särskilt tydligt framträdande i orgel och altaranordning. Ljuset faller från tre riktningar genom de höga fönstren. Målningar på väggar och valv inskränker sig till några konserverade medeltida invidningskors samt schablonmålningar på valvpelare.

Altaranordningen är vackert komponerad kring korets fönster mot öster. Altaret är byggt av trä och utsmyckat med ett imiterad frans i trä och har marmorering i blå toner. Altarprydnaden är komponerad kring fönstret och tillsammans med altaret. Fönstret omges på båda sidor av pilastrar av trä och ovanför fönstret en Jehovasol och ett band med texten *Helig är herren gud allsmäktig*. Under fönstret är en målning av Nattvarden. Altarringen är kvadratisk med rundade hörn och svagt framspringande mittdel. I fönstret står ett kors av trä med en törnekrona.

Predikstolen har en åttasidig plan och är gjord med dekor av trä med imiterande frans som ankyter till altarets. Under ljudtaket hänger en försilvrad duva och uppåt kröns det av ett kors omslingrat av en orm.

Orgeln står sedan 1896 på ett lågt podium i torntravén efter att orgelläktaren togs bort. Orgelfasaden är i enkel empirestil med viss likhet med altaranordningen vilket gör att kyrkorummet avslutas i kortsidorna med snickerier som har ett tydligt släktskap med varandra.

Den ganska låga, slutna bänkinredningen bidrar till det rymliga intrycket av interiören. Bänkar och predikstol har färgtoner med betoning på rödbrunt medan orgel och altaranordning samspelar i ljusare toner.

Golvet i långhuset är ett trägolv inlagt 1896.

Vapenhuset och sakristian är byggda med omkring 300 års mellanrum men visar ett släktskap genom att de har tunnvalv slagna vid samma tillfälle omkring vid 1700-talets mitt och genom

att de har tegelgolv. Sakristian har dock valvet slaget på kraftiga pelare i hörnen vilket ger rummet åttasidig planform. Dörren till sakristian från vapenhuset är en mycket kraftig medeltida nitad järndörr. Vapenhuset har nisch för altare i östra väggen vilket visar att det haft en kapellfunktion. Ytterdörren är en sentida plankdörr, utvändigt panelklädd, dörren mot långhuset är en marmorerad dubbeldörr med överljus som härstammar från restaureringen 1896.

2.3 Kyrkogården

Närtuna kyrkogård är en vacker plats med, samtidigt inramad och med utblick över den flacka dalgången. En krans av grova lövträd och en kraftig gråstensmur omger kyrkogården. Gråstenmuren omgärdar hela kyrkogården och har två öppningar. I den äldre ingången i nordöst finns en putsad tegelportal från 1770. Portalen har två kraftiga pelare, mellan dem sträcker sig en flack valvbåge. Portalen är nedtill spritputsad och avfärgad i gult, ovan detta slätputsad och har en putsrustik mot kyrkbacken. Grindarna i smide är samtida med portalen. Gråstensmuren är lagd i flera etapper under tiden 1726 till 1805. Kyrkogårdens storlek är ungefär densamma som framgår av en karta från 1639.

Grusade gångar och små inslag av sentida växtsorter bidrar till ett ålderdomligt intryck. Det finns och många äldre gravar, även med mer anspråkslösa gravvårdar vilket är mindre vanligt

2.4 Bårhuset

Bårhuset är ett av många omsorgsfullt utformade bårhus i pastoratet byggda i slutet av 1950-talet eller början av 1960-talet. Närtunas bårhus ritades av Åke Porne och har en ovanligt framträdande placering på kyrkbacken nordöst om kyrkan. Bårhuset är byggt 1961. Fasaden har en gul spritputs och taket täckt med skivtäckning av kopparplåt. Porten är av koppar och har en trespråkig omfattning.

2.5 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Närtuna kyrka har en mångfacetterad byggnadshistoria med många intressanta drag. Ursprungligen har kyrkan haft långhus av trä, invid detta byggdes nuvarande sakristia och torn vilka är de äldsta delar som fortfarande återstår. Tornet har tydliga drag av försvarstorn genom att det ursprungligen haft ingång som endast kunnat nås med stege. Något senare byggdes långhuset och vid medeltidens slut byggdes vapenhus och koret byggdes ut vilket gav kyrkan en salskyrkoplan. Sammantaget ger detta en varierad exteriör med många historiska spår. Interiören är ljus och öppen med tydligt klassicistiska inslag som altaranordning och orgel.

Kyrkomiljön är tilltalande med sitt läge i en södersluttning. Kyrkogården har ett betydande inslag av äldre gravar från varierande skikt av samhället och har också vacker och väl avvägd vegetation.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- De äldre delarna av kyrkobyggnaden har ovanligt hög ålder. Bevarat medeltida västtorn är relativt ovanligt.
- Murverken är oförändrade sedan 1500-talet.
- Kyrkoanläggningen är i sin helhet imponerande med den stora högresta kyrkobyggnaden i centrum omgiven av den väl avgränsade kyrkogården.
- Interiören har en ljus klassicistisk prägel med vita väggar och valv samt orgel i empirestil och altaranordning med tydliga nyklassicistiska drag. Tillsammans med den volym som ges av de medeltida valven skapas ett behagligt kyrkorum.
- Altaranordningen är ovanligt väl komponerad i samklang med koret och särskilt östfönstret..
- Kyrkogården har inte utvidgats sedan åtminstone 1600-talets mitt och är helt omgärdad helt gråstensmur. Portalen i nordöst är med sin putsrustik ett elegant komplement till gråstensmuren.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

- Billow, Anders. Bearbetad av och Erik Bohrn och Armin Tuulse. Närtuna kyrka. Sveriges kyrkor Uppland Band 3. 1953
- Kilström, Bengt Ingmar. Närtuna kyrka, Upplands kyrkor 183, 1980
- Morger, Kersti. Kulturminnesvårdsprogram för Norrtälje kommun. 1990. Område Rö kyrka och socken. På Stockholms läns museums hemsida, www.ablm.se
- Nilsén, Anna. Det medeltida vapenhuset : Om benämningen och användningen. Fornvännen 79 (1984)